

Művészeti, bibliai és mitológiai analógiák az orvosi fogalmakban

A betegségtünetek, anatómiai és patológiai képződmények közé sok hasonlat került át a mitológiából, a Bibliából, a történelemből és az általános irodalomból. Ezek egy része évszázad vagy évszázadok óta szerepel az orvosi nyelvben – nem haszontalan a mögöttük levő fogalmak ismerete.

Ádámcsutka

A *prominencia laryngea*, a gége legterjedelmesebb porcának, a pajzsporcnak kiemelkedése a nyakon. Ezt a kiemelkedést hívják ádámcsutkának. A közhit szerint az elnevezés onnan ered, hogy az Édenkertben Ádám torkán akadt a tiltott gyümölcs, s ez okozta a gégefő örökölt ki-dudorodását.

Pomum Adami, szó szerint Ádám gyümölcsét jelenti, *adam* héberül embert jelent, a *pomum* alatt általában almát lehet érteni, bár a Biblia nem nevesíti a tudás fájának gyümölcsét („Isten csak a kert közepén álló fa gyümölcséről mondta: Ne egyetek belőle, ne érintsetek, nehogy meghaljatok.”; Genézis 3.3). Héber tudósok úgy tartják, hogy ez a gyümölcs gránátalma volt, a Korán pedig azt állítja, hogy banán volt a tiltott gyümölcs.

A Pallas nagy lexikona a *Citrus pomum Adami* Risso nevű citromfaj tartós jó illatú, tojásdad, körte alakú gyümölcsét nevezi Ádám-almának. Leírása szerint „aranszínű héján, mint foghely, egy vagy több, kisebb vagy nagyobb behorpadás van, melyet «Éva harapásának» neveznek”.

Nőknek is van ádámcsutkájuk, bár általában kisebb, és alig látszik. Ennek ellenére az interneten szép számmal jelennek meg plasztikai sebészek hirdetései, amikben mind nőknek, mind férfiaknak az ádámcsutka megkisebbitéséhez ajánlják segítségüket.

Gótikus száypad

Az embrionális fejlődés során a száypad (a lágy és a kemény száypad egyaránt) két oldalról fejlődő nyúlványok egyesüléséből alakul ki. Ha a nyúlványok meredekebb irányt vesznek, és hegyes szögben találkoznak, csúcsíves jellegű

szájboltozat alakul ki. Ez a gótikus székesegyházak hajóinak csúcsíves alakzatához hasonlít, és gótikus száypadnak nevezzük.

A gótikus száypad több fejlődési rendellenesség részjelensége. Szerepel a Marfan-szindróma minor kritériumai között, de megtalálható a Turner-szindrómában, a Noonan-szindrómában és a Jacobsen-szindrómában is.

Hermafroditizmus

Olyan veleszületett rendellenesség, melynek következtében egyazon személynél férfi és női szervek és nemi jellegek is kialakulnak. Nem egy-egy betegségcsoport. Az okok között vannak kromoszómahibák, enzimhiányok, környezeti ártalmak egyaránt, az esetek jelentős részében az ok nem azonosítható. Legismertebb megjelenési formája a Klinefelter-szindróma és a Morris-szindróma (testicularis feminisatio). A korszerű terminológia *interszexualitás* néven nevezi a jelenséget, de a hermafroditizmus, különösen a köznyelvben, továbbra is használatos.

A mitológia szerint Hermofroditosz Hermész és Aphrodité fia volt, akit Salmacis, egy tó nimfája meglátott és rögtön belészeretett. Vonzalma olyan erős volt, hogy az isteni szülőket arra kérte, hogy a fiukkal egy lényé egyesülhessen. Az istenek ehhez hozzájárultak, s így a mondás szerint az új lény „egyik sem és mindkettő egyszerre” lett. Ezt a fejlődési rendellenességet régen az ördög művének tartották, ma gyakran kap (egyesek szerint szintén az ördögtől eredő bulvársajtóban) nyilvánosságot, ha az állapot műtéti korrekciójára kerül sor.

Kerubizmus

A mandibula és a maxilla jóindulatú, multilokuláris, cisztás megbetegedése, amely gyakran családi előfordulású. Megjelenési formája a főleg gyermekeknél előforduló – alsó vagy felső, esetleg mindkét állkapcsón jelentkező – tumorszerű burjánzás, amit *Völkel* német gyermekgyógyász kerubizmusnak nevezett el.

A *kerubok* a zsidó és a keresztény vallásban az angyalok legmagasabb karának második fo-

kozatába tartozó angyalok. Főleg vigyázó feladatokat láttak el, például Salamon templomában a frigyláda tartalmát, Ádám és Éva kiűzetése után pedig az Édenkertet őrizték. A reneszánsz és rokokó templomi festészet és szobrászat gyakran formázta meg alakjukat, ezeken arcuk gyermeki, kerek, feszes, pufók, a színe is élénk rózsaszín vagy piros. Legismertebb megjelenítésük Raffaello: Sixtusi Madonna című képén, a Madonna lába alatti felhőkön könyöklő két angyalka.

Laokoón-tünet

Az elnevezés az orvoslás korábbi időszakából eredeztethető. A cor pulmonale lefolyásának végstádiumaként írták le, amikor a légzési segédizmok fokozott igénybevétele sem biztosítja a megfelelő oxigéncserét, az erőlködő légvétel, a megfeszített arcizmok, a kinyílt száj, a fájdalmas arckifejezés a Laokoón-szoborcsoport főalakjának vonásaira emlékeztet, ezért Laokoón-jelnek nevezték el.

Az elnevezés az **ismert mitológiai történet** ábrázolásához kapcsolódik. A trójai háború során, Laokoón, a trójai Apollón-templom papja ellenezte, hogy honfitársai bevontassák a városba a falovat, amiben görög harcosok rejtőztek el, a görögöket támogató istennő, Pallasz Athéné azonban közbelépett. A tenger partján bikaáldozatot bemutató Laokoónra és két fiára a tengerből felbukkanó

hatalmas kígyók támadtak, és rájuk tekeredve megfojtották őket. Ezt a jelenetet örökíti meg Agészandrosz, Polüdorosz és Athénodorosz rodoszi szobrászok Kr. e. I. században készült, s jelenleg a Vatikáni Múzeumban található híresszoborcsoportja. Laokoón és fiai köré kígyók tekerednek, a három figura megfeszített testtel, levegő után kapkodva, már-már elalélva viaskodik a hullókkal. Helyzetük kilátástalan, közel a vég, testtartásukból és fájdalmas arckifejezésükből is ez tükröződik. Laokoón és fiai történetét a legplasztikusabban Vergilius *Aeneis* című eposzának II. éneke írja le.

Medúza-fő

A véna portae súlyos és hosszantartó okklúziója és hipertenziója esetén, a hasfalon, a köldöktől sugár irányban tágult vénák hálózata jelenik meg. Ezek kollaterális vénák, amelyek elvezetik a disztális irányból érkező vért. Gyakran jelenik meg aszcitisszel együtt, és az elődomborodó has bőrén még kifejezettebben rajzolódik ki a kép. A tünetet évszázadok óta medúza-fejnek (*caput medusae*) nevezi az orvosi nyelv.

Medúza egyike volt a három Gorgónak, akik eredetileg gyönyörű leányok voltak, de megsértették Athénéét, ezért az istennő haragjában olyan rúttá változtatta őket, hogy aki rájuk nézett, azonnal kővé dermedt. Hajuk helyén kígyók tekeregtek, nyelvüket is úgy nyújtogatták, mint a kígyók, arany szárnyuk, éles foguk volt, áthatolhatatlan pikkely fedte testüket, disznóagyaruk volt és kezük rézből volt. Kettő közülük halhatatlan, Medúza viszont halandó volt. Perszeusz egyik hősi próbatétele volt Medúza fejének megszerzése. Medúza ekkor Poszeidóntól volt viselő, és abban a pillanatban, mikor a feje elvált

testétől, előpattant belőle Khrysaór és Pegazus. A levágott fej rémisztő tulajdonsága holtában is megmaradt. A Gorgók, de különösen Medúza ábrázolása kedvelt témája volt a festőknek, szobrászoknak, épületdíszítőknél szinte az ókori mozaikok készítőitől kezdve. Egyik leghíresebb ábrázolása Benvenuto Cellini szobra Firenzében a Loggia dei Lanzi-n, egészen közel Michelangelo Dávid szobrához. A festők közül Caravaggio ábrázolása az egyik legismertebb.

Rubens-típusú elhízás

Peter Paul Rubens (1577–1640) modelljei közismerten molett, mai szemmel elhízottnak tekinthető nőalakok. Mivel a flamand festő gyakran ábrázolta szereplőit ruha nélkül, jól kivehetők ezeken a képeken a jelentős nagyságú zsírpárnák. A festő mitológiai alakjaira éppúgy érvényes ez az ábrázolásmód, mint valódi szemé-

lyeket megörökítő képeire, például a „Három grácia” című képére, amin második felesége, Helene Fourment mellett sógornőjét is megörökítette. Rubens korában valószínűleg ilyen alkatú volt a nőideál. Azóta ez változott. Sokan sem orvosi, sem esztétikai szempontból nem tartják vonzónak a (tapintatosan) „rubensi alkatú” nőket.

Szifilisz

A lues venerea, azaz vénuszi (nemi) betegség egyike a szexuális úton terjedő fertőző betegségeknek. Elterjedt nézet, hogy Kolumbusz hajósai hurcolták be Amerikából, de jelennek meg közlések olyan leletekről, amiknek alapján feltételezik (bizonyítják), hogy Európa több tájékán Amerika felfedezésénél sokkal korábban is létezett. Van olyan elmélet, hogy éppen a nevezett hajósok „exportálták” a betegséget Dél-Amerika őslakosainak.

Európában tömegesen Nápoly 1494-es ostromakor a francia katonák közt ütötte fel a fejét, ezért eleinte franciakórként emlegették. Később is sokan megbetegedtek luesben, ami időnként járványszerűen jelentkezett, és mindaddig gyakori betegség volt, amíg fel nem fedezték antibiotikus kezelését. Azóta is előfordul, bizonyos szubkultúrákban halmozottan.

A szifilisz **kultúrtörténeti szempontból** azért érdemel figyelmet, mert olyan betegség, amit a 16. században kitalált, soha nem élt mitológiai személyről neveztek el. 1530-ban ugyanis Girolamo Fracastoro veronai humanista orvos terjedelmes tankölteményt költött a betegség (mesés) eredetéről. A „Syphilis, avagy a francia kór” címszereplője egy pásztor, aki – a művészetek istene, Apolló felbosszantása miatt – elsőként kapta meg a betegséget. A mű olyanira népszerű volt Európa-szerte, hogy a betegségnek a 18. századtól az orvosi neve is a *syphilis* lett.

Érdekes még az a változatosság, amit a betegség magyar népi és orvosi elnevezésével kapcsolatban találunk: bujakór, vérbaj, ragadós nyavalya, bujasenyv.

Vénusz-korona (Corona Veneris)

A szifilisz egyik jellegzetes, feltűnő tünete volt, „bujakoszorúnak” is nevezték. A homlokon, illetve a hajzat homloki szélével párhuzamosan sorakozó, kifekélyesedett, vagy hámosodó bőrkiütésekből állt, melyek összefolyva koszorúszerűen övezték a fejet.

Mivel a betegség eredete a szerelemmel(?) volt összefüggésben, ezt az elég feltűnő tünetet a szerelem római istennőjéről, Vénuszról nevezték el. ■

Dr. Berta Gyula

Forrásmunkák

Dr. Józsa László: Névvel nevezett szindrómák, a *Lege Artis Medicinae* (különösen Boga Bálint dr. közleménye), a *Rubicon* történelmi folyóirat és a *Ponticulus Hungaricus* internetes folyóirat.